

INNOVATION TALABALAR AXBOROTNOMASI



 <https://innoworld.net>

 +998945668868



ILMIY JURNAL



 JOURNALS
MASTER LIST

 ISSN

INTERNATIONAL
STANDARD
NUMBERING
SYSTEM

 doi

 zenodo

 OpenAIRE

 Academic
Resource
Index
ResearchBIB

 Google Scholar

 open access.nl

TALABALIQ JAS DÁWIRINIŃ ÓZGESHELIKLERI HÁM ÓZIN-ÓZI BAHALAWGA BAYLANISLI PSIXOLOGIYALIQ SHINIĞIWLAR

Xojametova Gulayim Tolıbay qızı

*Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı
2-basqısh magistrantı*

ANNOTACIYA: Ushbu maqolada hozirgi kundagi dolzarb muammo hisoblanadigan mavzu, ya'ni talabalik davrining xususiyatlari tadqiq qilinmoqta. Shu bois talabalar shaxsidagi o'z-o'zini adekvat baholashni shakllantirish bo'yicha bir qator psixologik mashqlar tavsiya etilmoqta.

KALIT SO'ZLAR: talabalik davri, xususiyatlar, ilk yoshlik davri psixologiyasi, yosh davrlar psixologiyasi, shaxs, shakllantirish, o'zini-o'zi anglash, o'z-o'ziga baho berish, psixologik mashqlar.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается актуальная проблема на современном этапе, как особенности студенческого возраста. И в этой связи предлагаются психологические упражнения, направленные на формирование адекватной самооценки личности студентов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: студенческий возраст, особенности, психология ранней юности, возрастная психология, личность, формирование, самосознание, самооценка, психологические упражнения.

Bizge jaqsı málim, «**talaba**» (student) ataması latin tilinen alınğan bolıp, «bilimlerde iyelewshi, óz ústinde tinbay islewshi» degen mánisti bildiredi. **Talabalar** – bul ámeliyat hám óndiris xızmetine tayarlanıp atırılğan jaslar bolıp sanaladı.

Talabalar erese adamlardan parıqlı ráwishte turmıs mektebinen ótpegen boladı. Olarda miynet, qarım-qatnas, úlkenlerdi húrmetlew, olardıń eń jaqsı dástúrleri hám mánawıy qádriyatların qádirlew tájriybesi jetispeydi. Sebebi rus alımı **I.S. Konnıń** pikirinshe, «jaslıq – bassılıqqa mútáj boladı».

Jas dáwirler psixologiyası páni talabalıq jastı erte jaslıq dáwiriniń 2-shi basqışı menen baylanıstıradı, yaǵnıy bul adamnıń 18-22 (25) jasına tuwrı keledi. Bul rawajlanıw dáwiriniń anıq mazmunı birinshi gezekte sociallıq sharayatlar menen belgilenedi.

Jaslardıń jámiyette tutqan ornı, olardıń áhmiyeti, olar iyeleytuǵın bilimlerdeń kólemi hám bir qatar basqada faktorlar sociallıq sharayatlarǵa baylanıslı boladı. Erte jaslıq dáwirindegi shaxs sociallıq turmısta, oqıw ornı jámáátinde, teńlesleri menen múnásibetlerde iyelegen pútkilley jańasha bolğan ózgerisler tásirinde rawajlana baslaydı.

Erte jaslıq dáwiriniń talabalıq basqışı, tiykarınan onda gárezsiz, erkin turmıstıń baslanıwı menen (orta mektepti tamamlap, joqarı oqıw ornına kiriwi) sıpatlanadı. Ómirindegi bul ózgerisler jaslar shaxsına, onı **ózin ańlawına**,

túsiniwine tásir kórsetpey qalmaydı. Óspirimlerden parqı bolsa – talabalıq dáwirindegi jaslar úlken ómirdi kóz aldına keltirmeydi, bálki onda qatnasadı.

Bul dáwirdiń jáne bir ózgesheligi – miynet penen oqıw xızmetiniń bir túrdegi áhmiyetke iye bolǵanınan ibarat. Bar shárt-sharayatlar tási astında jaslarđıń aqlıy hám ádep-ikramlılıq jaqtan ósiwinde ózine tán ózgerisler, jańa sıpat hám pazıyletler júzege keledi. Olar jámiyetlik turmıstaǵı áhmiyetli wazıypalardı sheshiwge belsene qatnasa baslaydı.

Jámiyetlik turmısta jedel qatnasıw, oqıw xarakteriniń ózgeriwi jigit hám qızlardı ilimiy dúńyaqaras, turaqlı isenimniń qalıplesiwine, joqarı insanıy sezimlerdiń payda bolıwına, bilimlerdi ózlestiriwge dóretiwshilik qatnastı kúsheytiwge alıp keledi.

Ómirde óz ornın tabıwǵa umtılıw, qánigelikti tańlaw, kásipti iyelew, uzaq keleshek rejesin dúziw hám juwapkershilikli múnásibette bolıwdı keltirip shıǵaradı. Sonday-aq, bul dáwir kúsh-ǵayrat, káhármanlıq, mártlik kórsetiwge urınıw, jámáát, jámiyet hám tábiyat hádiyselerine romantikalıq múnásibette bolıw menen basqa jas dáwirlerden keskin parq qıladı.

Málim bolǵanıday, shaxstıń ózin-ózi ańlawı ondaǵı «Men – koncepciyası»nıń júzege keliwi menen baylanıslı boladı. «Men – koncepciyası»nıń eń áhmiyetli komponentleriniń biri – bul shaxstıń **ózin-ózi bahalawı**.

Ózin-ózi bahalaw – shaxstıń óz-ózine, óz imkániyatlarına, basqa adamlardıń pazıyletlerine baha beriwi bolıp tabıladı. Bul shaxstıń ózin ańlap jetisiwi psixologiyadaǵı eń kóp úyrenilgen taraw bolıp esaplanadı. Ózin-ózi bahalaw arqalı shaxstıń minez-qulqı durıslanıp, tártipke salınıp turıladı.

Shaxstıń ózin-ózi bahalawı qay tárizde ámelge asırıladı? Joqarıda aytıp ótkenimizdey, adam xızmet hám qarım-qatnas nátiyjesinde shaxs bolıp jetilisedi. Shaxsta rawajlanıp hám turaqlı bolıp qalǵan bárshe sıpatlar basqa adamlar menen birgelikte xızmet etiw hám olar menen qarım-qatnas jasaw processinde payda bolǵan hámde tap sol maqsetlerge baǵdarlanǵan boladı.

Psixologiyadan málim bolǵanıday, qarım-qatnasqa kirisiw shaxstıń payda bolıwında hám qalıplesiwinde úlken rol’ oynaydı. Qarım-qatnasqa kiriskende shaxstıń statusı juzege keledi hámde shaxslarara múnásibetlerdiń jaǵdayı anıq kórinedi. Óz gezeginde status shaxstıń ózin-ózi bahalawdıń qalıplestiriwshi deregi bolıp esaplanadı. Bunday jaǵdayda talabanıń dosları, joldasları tárepinen onıń oqıw xızmetine, minez-qulqına, qarım-qatnas formaları hám is-háreketlerine berilgen baha sol jas jigit hám qızdıń sanasına sińdiriledi hámde ol ózin-ózi bahalaw processine aynaladı.

Erte jaslıq dáwirinde aldı menen **ózin-ózi ańlawdaǵı** ózgeris birden kózge taslanadı - jaslardaǵı óziniń ruwxıy dun’yasın, shaxsıy pazıyletlerin, uqıplılıǵın hámde múmkinshiliklerin anıqlawǵa umtılıw kúsheydi. Geyde olar óz qásiyetlerine artıqsha baha berip, menmenlik, tákabbirlik illetine duwshar boladı. Ayırım jaslar bolsa kerisinshe, múmkinshiliklerine tómen baha beriwge, ózin pás, kemtarın tutıwǵa háreket qıladı.

Biz tórende joqarı mekteptegi tárbiya saattı processinde barısında tárbiyashı-t’yutorlar hám oqıtıwshı-pedagoglar ushın erte jaslıq dáwirindegi talaba

shaxsınıń minez-kulqın dúzetiw boyınsha bir neshe psixologiyalıq shınıǵıwları usınıs etpektemiz.

1.«Meniń «Men»imniń quramı» shınıǵıwı.

Kerekli materiallar: qaǵaz, reńli qálemler (6 reń).

Trener talabalarǵa olar sharayatlardan kelip shıqqan halda túrli wazıyatlarda ózin qalay tutıwın, óz-ózi menen dialogtı qay tárizde alıp barıwın eslewdi hám óziniń «Men»iniń quramın sızıp beriwdi usınıs etedi. Tapsırma orınlanǵannan keyin trener hám qatnasıwshılar gezek penen súwretlerdi kórsetedi hám olar haqqında sóylep beredi.

Talabalar bir-biri menen tapsırmanı orınlaw hám aytıp beriwdiń ańsat-qıyınlıǵı boyınsha tásirleri menen almasadı. Talabalardıń razılıǵı menen hámde súwretler hesh kimge kórsetilmew shárti menen trener olardı jıynap aladı (qálegenler súwretti ózinde qaldırıwı múmkin) hám qatnasıwshılar óz súwretlerin shınıǵıwdan aldın yaki keyin kóriwi múmkinligin aytadı.

2.«Men ózimniń hám basqalardıń kózi menen» shınıǵıwı.

«Sıyqırılı qutı»ǵa ismi jazılmaǵan úy wazıypası (juwmaqlanbaǵan gápler) salnadı. Hár bir úy wazıypası awızsha oqıladı hám talabalar onı kimge tiyisli ekenligin anıqlawǵa háreket qıladı. Qatnasıwshınıń qálewi menen (onıń úy wazıypasın hesh kim taba almaǵan bolsa) ol óziniń avtorlıǵın aytadı.

3.«Meniń mashqalalarım» shınıǵıwı.

Kerekli materiallar: kaǵaz, ruchka.

Trener: «Bizler turmısta qıyınshılıqlarǵa dus kelemiz, ózimizde bolsa ómirimizdi awırlastıratuǵın qásiyetlerdi anıqlaymız. Sonıń menen birge, biz olardı jeńe alamız. Sebebi hámmesi ózimizdiń qolımızda».

Talabalarǵa sonday waqıyalardı yadqa túsiriw hám jazıw, soń bolsa olardı gúrriń etip aytıp beriw usınıs etiledi. Dodalawdan keyin trener qatnasıwshılardıń óz turmısındaǵı uksaǵan waqıyalardı eslewdi usınıs etedi:

- ózi haqqındaǵı bolǵan sın aldında qorqıw hám ashıwlanıw;
- óz qıyınshılıqlarında basqanı ayıplı qılıwǵa urınıw.

Bul shınıǵıw topardıń hár bir qatnasıwshısında ózara jaqınlıq hámde qıyınshılıqlar, olardı jeńiw aldında awızbirshilik sezimlerin payda etedi.

Trener talabalarǵa tómendegi mashqalalardıń júzege keliwi hám olardı sheshiw mısalların aytıp beriwdi usınıs etedi:

- adamlardıń mehr-muxabbatına erisiw maqsetinde olardı manipulyaciya qılıw;
- basqa adam yaki ózi tuwrısında ǵamxorlıq ete almaslıq;
- qıyaldan ózin basqa adam ornına qoyıp, onıń qızıǵıwshılıqların túsiniw, huqıqların qabil etiwde qıynalıw.

Bul shınıǵıwdıń toparlıq diskussiyasınan soń óz mashqalaların túsiniw hám sheshiw qay dárejede ózgergenin dodalaw maqsetke muwapıq boladı.

4.«Ne ushın unatamız?» shınıǵıwı

Trener: «Biz dógerek-átiraptaǵılar menen qarım-qatnasta bolar ekenbiz, olar bizge unawı yaki unamaslıǵı múmkin. Ádette, biz bunı insanlardıń ishki pazıyletleri menen baylanıstıramız. Keliń, biz adamlardaǵı qaysı ózgesheliklerdi qádirlewimiz kerek ekenin anıqlayık.

Tapsırma jazba túrde orınlanadı. Qaǵaz alıń, topar aǵzalarınan kim sizge óziniń kóp tárepleri menen unawın anıqlań. Bul adamdaǵı sizge unawshı 5 tiykarǵı pazıyletti jazıń. Yaǵnıy, adamnıń kim ekenligin jazbastan oǵan tán bolgan hám sizge unaytuǵın onıń 5 pazıyletin jazıń. Basladıq!

Endi gezek penen xarakteristikalarđı oqıp berıń, biz bolsa ol kim ekenligin anıqlawǵa háreket qılamız. Soń juwmaq jasaymız».

5.«Ayna» shınıǵıwı

Trener: «Bir neshe tapsırmanı sózsiz, ım-ishara menen orınlawdı usınıs etemen. Bunda eki qatnasıwshı ortaǵa shıǵadı, olardıń biri tapsırmanı orınlasa, ekinshisi ayna rolin atqaradı, yaǵnıy sheriginiń háreketlerin qaytaradı. Soń qatnasıwshılar ózara rolleri menen almasadı:

- Sádep tigip atırmız;
- Jolǵa shıǵıwǵa tayarlanıp atırmız;
- Samsa pisirip atırmız;
- Koncertte qatnasıp atırmız».

Solay etip, juwmaqlastırıp aytqanda, ózin-ózi ańlaw hám ózin-ózi bahalaw, shaxstıń pazıyletine aylanıwı ushin anıq dáwirdi, waqıttı, múddetti talap etedi. Sol sebepli joqarı mektep tálimindegi tárbiya saatları barısında talabalar menen arnawlı ilájlardı shólkemlestiriw arqalı kózlengen maqsetke erisiw múmkin boladı.

PAYDALANǴAN ÁDEBIYATLAR:

- Ózbekstan Respublikası «Tálim haqqında»ǵı Nızamı, T., 2020.
- Nishanova Z.T., Ergashev P.S. «Oliy maktab psixologiyasi», T., 2012.
- Zimnyaya I.A. «Pedagogicheskaya psixologiya», M., 2002.
- Shapovalenko I.V. «Vozrastnaya psixologiya», M., 2005.
- www.bilimdon.uz, www.tatu.uz, www.ziyonet.uz, www.de.uz.
- www.vlados.ru, www.psychologies.ru, www.piter.press.ru